Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 11 Sayı: 58 Ağustos 2018
Volume: 11 Issue: 58 August 2018
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DÜNDEN BUGÜNE SPİRİTÜEL TURİZM

SPIRITUAL TOURISM FROM PAST TO PRESENT

Meltem ALTINAY ÖZDEMİR•
Ayşegül ACAR**
Füsun İSTANBULLU DİNÇER***

Öz

Spiritüel turizm; kişinin inançlarına ya da inancına olanak sağlayan kutsal bir mekâna veya türbeye, tapınağa ya da mabede yapılan bir seyahat olmasının yanı sıra kendi özünü bulma arayışı olarak tanımlanmaktadır. Temelinde, turistin sadece seyahati süresince değil, hayatı boyunca geçerli olabilecek deneyimler kazanmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle sadece dini amaçlarla olmayıp, turistlerin spiritüel bakış açısı kazanarak kendi içsel dünyalarını keşfetmek amacıyla yaptıkları seyahatler spiritüel turizmin kapsamında değerlendirilmektedir. Nitel araştırma tekniği kullanılan bu araştırmada öncelikle alan yazın incelemesi yapılmıştır. Ardından dünyada aktif olarak görülen spiritüel turizm hareketleri incelenmiştir. Araştırma, spiritüel turizm hareketlerinin nerelerde ve ne şekilde gerçekleştiğini ortaya çıkarmayı ve ileriye dönük spitirüel turizm potansiyelini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ulusal alan yazındaki kısıtlılıktan dolayı uluslararası alan yazından yararlanılarak yapılan bu araştırmada spiritüel turizmin gerçekleştiği ve turizme kazandırılmaya çalışılan spiritüel alanları etkin bir biçimde kullanan destinasyon faaliyetleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, her bir ülkenin kendine has spiritüel değerlerinin ve uygulamalarının olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle Hindistan, Nepal, Peru ve Bali gibi destinasyonların spiritüel turizm pazarlaması alanında planlamalar yaparak ülke turizmini geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak bu pazarlama planlarının ağırlıklı olduğu segmentler, ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spiritüel Turizm, Spiritüalizm, Turizm, Spiritüel Turist Tipolojisi.

Abstract

Spiritual tourism is defined as not only a journey to a sacred place, a tomb or to a temple, a sanctuary that allows one's beliefs, but also it is defined as a quest to find your own sense of self. Basically, spiritual tourism aims to enable tourists to gain experiences that can be viable not only during travel, but throughout life. For this reason, travels not only for religious purposes but also travels that are made by gaining spiritual point of view in order to explore their inner worlds are considered within spritual tourism. In this research using qualitative research technique, firstly literature review was conducted. Then, the spiritual tourism movements that are active in the world are examined. The research aims to reveal where and how the spiritual tourism movements take place and to reveal the potential of future spritual tourism. Due to the limitation of national literature research, in this study, which is made by using international literature review, spritual areas in which spritual tourisms are took place and which are being tried to gain tourism are investigated in this study. As a result of this study, it has been revealed that each country has its own unique spiritual values and practices. Especially destinations such as India, Nepal, Peru and Bali are seen to have been trying to improve the country tourism by making plans in spiritual tourism marketing. However, segments where these marketing plans are predominant have reached the result that they vary from country to country.

Keywords: Spiritual Tourism, Spiritualism, Tourism, Spiritual Tourist Typology.

1. GİRİŞ

Spiritüel kelime olarak *'nefes nefese'* anlamına gelen Latince kökenli *'spiritu'* kelimesinden türemektedir. Türkçe' de kelime anlamı 'tinsel' olan spiritüel hakkında ortaya atılan iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, insanda varlığının evrende var olduğu çağrışımını yapması ve amacını bulma arzusudur. Diğeriyse, tüm evreni kontrol eden Tanrı'nın egemenliğine olan inançtır (Suri ve Rao, 2014).

Spiritüel turizm, turizm içinde şifa bulma, kefaret ödeme gibi farklı amaçlar doğrultusunda görülmesine rağmen kapsam olarak pek fazla bilinmeyen bir olgudur. Hâlbuki din kadar eski bir tarihe dayanmakta ve en eski turizm türünü oluşturmaktadır (Rinschede,1992; Hung, 2013). Mekke, Vatikan, Bethlehem (Kudüs), Hindistan gibi dini açıdan kutsal alanların yüzyıllardır ziyaret edilmesi spiritüel amaçların o zamanlarda da egemen olduğunu göstermektedir (Hung, 2013). Spiritüel turizm terimi hem akademik hem de turizm pazarlaması alanında daha yeni görünmeye başlamasına rağmen, tarihi olarak yıllar öncesine dayanmaktadır.

• Öğr. Gör., İstanbul Arel üniversitesi, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, E-mail: meltemaltnay@yahoo.com
** Arş. Gör. Karabük Üniversitesi, Turizm Fakültesi.
*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi.

Spiritüel turizm; kişinin inançlarına olanak sağlayan kutsal bir mekâna veya türbeye, tapınağa ya da mabede yapılan bir seyahat olmasının yanı sıra kendi özünü bulma arayışıdır. Bu turizm türü, 'turizm davranışı geçici ve kısa sürelidir' ilkesine karşıt olarak; turistin sadece seyahati süresince değil, hayatı boyunca geçerli olabilecek deneyimler kazanmasını amaçlamaktadır. Çünkü spiritüel turizmin temelinde dini inançlarla hareket etmekten ziyade içsel dünyanın ve benliğin keşfedilmesini sağlayan seyahatler yer almaktadır (Vargheese ve Varghees, 2012).

Spiritüel turizm, konvansiyonel konseptini günlük yaşamın rahatlığından çok kapsamlı bir değişim arzusunu ifade eden 'yolculuk ne kadar zor olursa, elde edilen ödül de bir o kadar büyük olur' felsefesine dayanmaktadır (Phukan, Rahman ve Devdutt, 2012). Bu yüzden, spiritüel turizmin temelinde -*zoru ve sıradan hayatı deneyimleyerek içsel benliği bulma güdüsü*- yatmaktadır. Bu kendini bulma arzusu sadece dini bakış açısıyla değil, spiritüel bakış açısıyla giderilmektedir. Çünkü spiritüalizm her zaman din ile karakterize olmayıp doğa ya da kırsal yelere yapılan gezintilerle, rekreasyonla, kültürle ve sağlıkla da yakından ilgilenmektedir. Bütün bu alanları içine alan spiritüel turizm, turistlere kendileriyle baş başa kalarak kendi hayatlarını şekillendirme imkânı vermektedir (Hung, 2013).

Küresel olarak, psikolojik sorunlarının artış göstermesiyle insanlar, spiritüel açıdan meditasyon ve ruhani olarak kendilerini rahatlatmak amacıyla yalnız kalma arayışına girmiştir (Phukan, 2014). Bu arayış, insanların spiritüalizme daha fazla ilgi göstermesini sağlamıştır. Bu da spiritüalizmin sosyal, sağlık ve işletme alanlarında giderek daha önemli bir konu haline gelmesini sağlamaktadır. Spiritüalizmin farkındalığının artması ilgiyi de arttırdığından (Haq, Jackson ve Wong, 2008); spiritüel ve kültürel mekânlara yapılan seyahatler son yıllarda olağanüstü bir artış göstermektedir (Phukan vd., 2012).

Spiritüel turizmin, hem akademik yazında hem de uygulamada en çok görüldüğü destinasyonlar Hindu ve Budizm tapınaklarının yoğun olduğu Nepal, Hinduizm'in yaşatıldığı Hindistan, İslam dini için en kutsal topraklar olan Mekke, Hristiyanlık için önemli bir destinasyon olan Lourdes, Fransa, Bahai Bahçeleri, Kudüs ve Machu Picchu gibi kendine has eşsiz özellikleri olan yerlerdir.

Spiritüalizmde bir yerin spiritüel olması için bir dini unsurdan ziyade o yerin sıradan olmayan özelliklere sahip olması beklenmektedir. Bir diğer ifadeyle, kendine has spiritüel atmosferi olması gerekmektedir. Bu alanlar anormal akımların, artezyen kuyularının, büyülü bahçelerin ya da ilginç görünüme sahip uçurumların, kayaların olduğu gizemli jeolojik özelliklere sahiptir. Bunun yanı sıra tapınaklarındaki kâhinlerin, büyük azizlerin ya da din adamlarının mezarlarının, piramitlerin, manastırların, megalit mezarların ya da kutsal engebeli tepelerin olduğu yerlerdir. Delphi, Mısır piramitleri, Machu Picchu, Amerika'nın güneybatısı ve Bali adası gibi alanlar kendine has özelliklerinden dolayı spiritüel alanlar olarak görülmektedir (Hooper, 1994: 72; Dallen ve Conover, 2006).

Spiritüel turizm, bir ülke gelirine en önemli katkıda bulunduğu ya da bulunacağı unsurlardan birisi olarak büyük bir potansiyele sahiptir. Birçok ülke sahip olduğu spiritüel değerleriyle ve spiritüel miraslarıyla bilinmektedir. Böyle bilinmesine rağmen, bu destinasyonlarda bu değerleri yansıtan araştırma faaliyetlerine rastlanılmamaktadır (Phukan vd., 2012). Bu nedenle, spiritüel gezilere son yıllarda teşvik edici bir eğilim olmasına rağmen, spiritüel turizm ile yeterli yazın incelemesi bulunmamaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde ve ülkelerinde spiritüalizme konu olabilecek muazzam araştırma alanları bulunmaktadır. Bu alanların farkındalığının artması ve istenilen öneme sahip olması için spiritüel turizm açısından gerekli pazarlama imkânlarının ve turizm potansiyelinin araştırılması kayda değer bir öneme sahiptir.

Yazarlar tarafından spiritüel destinasyon potansiyeline ve tanıtımına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Özellikle son yıllarda spiritüel, new age, wellness gibi çeşitli yaklaşımların ve uygulamaların cezbedici hal alması bu çalışmaların sayısının artmasına neden olmuştur.

Bu araştırmada, belirli bir konuda önceden yapılmış çalışmalarda elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli noktalarının gözden geçirilmesi ve özetlenmesini içeren alan yazın derlemesi yapılmıştır. Bu bağlamda bugüne kadar spiritüalizmle ve spiritüel turizmle ilgili kaynaklar ve turizm işletmelerinin politikaları incelenmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde ve ülkelerinde yapılmış olan çeşitli çalışmalardan faydalanılmıştır. Ancak araştırmalarda farklı dil yapılarının kullanılması ve ülkeler arasında spiritüalizm tanımının tam olarak açıklanamaması, anlam karmaşasına mahal vermiştir. Bu yüzden araştırma kaynakları incelenirken terimlerin anlamlaştırılmasında bazı kısıtlar ortaya çıkmıştır.

Spiritüel turizm ve spiritüalizm hakkında Türkçe kaynağın bulunmaması araştırmanın bir diğer kısıtlılığını gün yüzüne getirmektedir. Böylelikle bu kısıtlılık, araştırmanın önemini daha belirgin hale getirmektedir. Kısıtlılıklar nedeniyle yabancı alan yazın incelemesi yapılarak yürütülen bu araştırma; spiritüalizm kavramını tanımlayarak, spiritüel turizmin kapsamını ele almakta ve insanları spiritüel turizm etkinliklerine iten sebeplerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışmanın temel amacı;

dünyadaki spiritüel turizm hareketlerinin nerelerde, ne şekilde gerçekleştiğini ortaya çıkarmak ve Türkiye'nin spiritüel turizm potansiyelini ortaya koymaktır.

2. SPİRİTÜEL TURİST TİPOLOJİSİ

Spiritüel turist, genel olarak ilgi duyduğu ülke ya da bölgelerin herhangi bir yerine dinin etkisi olsun ya da olmasın, kendi benliğini bulmak için spiritüel yerleri ziyarete eden turist olarak tanımlanmaktadır (Vargheese ve Varghees, 2012). Hac vazifesini yerine getiren Müslümanlar, Hindistan ve Nepal'deki kutsal alanları ziyaret eden Budistler ve kutsal hac yolu olarak tasarlanan El Camino de Santiago (St. James Yolu)'ya giden Hristiyanlar "spiritüel turist" olarak kabul edilmektedir (Bowler, 2013). Spiritüel turizm, dini bir alt segmenti olarak içine alan kapsamlı bir terim olmakla birlikte, insanların dinden daha fazlasını keşfetmelerine olanak sağlamaktadır. Kısacası; spiritüel turist, kendi özünü bulmaya yardımcı olan spiritüel tatmin istemektedir (Vargheese ve Varghees, 2012).

Schaar (2008), Bali'yi üzerine yapmış olduğu çalışmada kendi benliğini bulmaya çalışan spiritüel turistleri üç grupta sınıflandırmaktadır. Bu turist tipleri aşağıdaki gibidir.

1. A: *Spiritüel olmayan turist;* Spiritüalizm ile ilgili hiçbir şey yapmayan, sadece deniz, kum ve güneşin keyfini çıkaran turist
2. B: *Saf spiritüel turist;* Spiritüalizmi arayan ve kendi özünü bulan turist
3. *Spiritüalizmle ilişkili olan turistler*
   C: Faaliyetlere yoga olarak katılan sportif spiritüel turist.
   D: Önceden spiritüel amaçlı gezilere katılmış olan deneyimli turist
   E: Kültürel cazibe merkezlerini ve etkinlikleri ziyaret etmek isteyen kültürel turist
   F: Tatillerini 'tıbbi' tedavi ile birleştiren wellness turisti
   G: Kutsal mekânları, tapınakları ziyaret eden dini turist

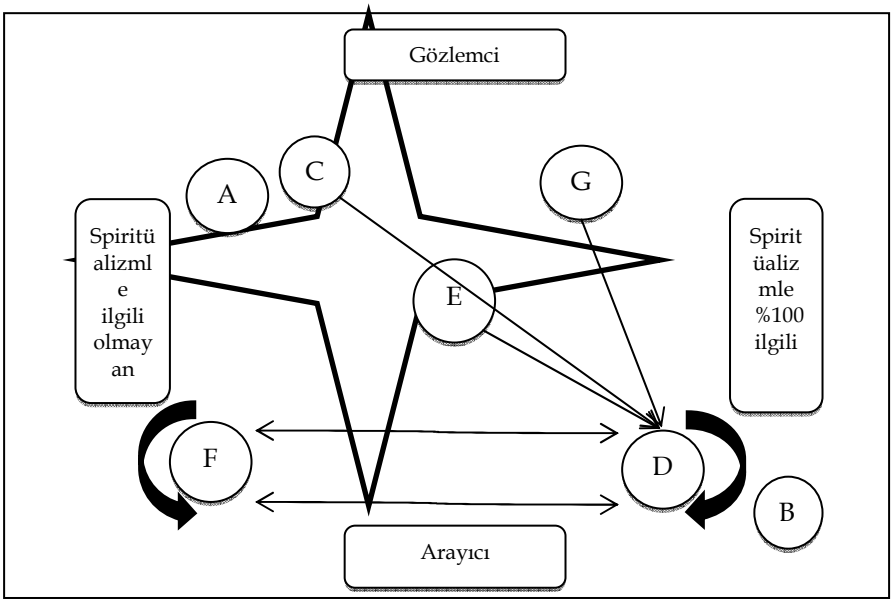

Şekil 1: Spiritüel Turizm Tipolojisi
Kaynak: Schaar (2008), An analysis for the potential of spiritual tourism at Bali.

Schaar (2008) tarafından spiritüel turist tipolojisi için oluşturulan zihinsel haritada Şekil 1' de görülmektedir. Haritada yatay ve dikey olarak iki eksen bulunmaktadır. Dikey eksendeki gözlemci, spiritüel olan faaliyetleri gözlemleyen ve spiritüalizme ilgisi çok düşük olan turisti ifade etmektedir. Bunun aksine spiritüalizmi arayan arayıcı, kendi iç dünyasını bulmaya çalışan turist olmakla birlikte spiritüalizme olan ilgisi çok yüksek olan turist tipini ifade etmektedir. Yatay eksen üzerinde ise, spiritüalizme ilginin %100 olduğu ve spiritüalizme hiç ilginin olmadığı noktalar yer almaktadır (Schaar, 2008). Schaar'a göre spiritüel bir tatile gitmek veya spiritüel faaliyetlere katılmak için spiritüel turist (A) bulmak hiç zor değildir.

Sportif spiritüel turist (C), kültürel turist (E) ve dini turist (G) spiritüel bir tatil için ikna edilebilen turistler olarak görülmektedir. Sportif spiritüel turist, spiritüel faaliyetlerle ilgilenmekte ancak emin olmadığından tatili için rezervasyon yapma olasılığının çok düşük olan turist tipidir. Paket programlardan ziyade onlara kendi tatillerini planlama imkânı sunan tatiller olduğu takdirde, sportif spiritüel turist (C) ve

önceden spiritüel amaçlı gezilere katılmış olan deneyimli turist (D) spiritüel seyahatlere daha fazla katılım gösterebilmektedir.

Kültürel turist (E), yerel kültür ve yerel halkın davranışlarının arka planıyla ilgilenen turist tipidir. Aslında kültürel turist; destinasyonun kültürü hakkında daha fazla bilgi edinmeyi sevdiğinden spiritüel tatil için önceden rezervasyon yaptırma olasılığı, sportif spiritüel turistlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Spiritüel tatiller, turistler için özel aktiviteler sunmakta ve bu da öğrenme beklentisiyle uyumluluk göstermektedir.

Dini turist (G), spiritüalizmle ilgilenmekte fakat bir din seviyesinden çok tatillerinde kutsal mekânları ziyaret etmektedir. Spiritüel amaçlı düzenlenmiş gezilere daha önce katılan deneyimli turist, spiritüel gezilere en çok katılım gösteren olan turist tipidir. Aslında bu tip turist, kutsal mekânlara yapılan ziyaretlerden çok daha fazlasını yapmaktadır. Yoga ve meditasyon, bu turist için ilginç gelmektedir. G'den yani dini turistten önceden spiritüel gezilere katılmış olan deneyimli turiste (D) geçiş zor olmakta ancak bu kabul edilemez olarak görülmemektedir. Fakat bu geçiş birkaç yıl almaktadır. Spiritüalizmi arayan (B) spiritüel bir tatile çıkmayı ve kendi özünü bulmayı tercih eden turist tipidir. Bu tip turistler, diğerlerinden birine geçmeyeceği gibi, onlarla aynı amaca yönelik de değillerdir (Schaar, 2008).

Mevcut niş pazarlara, kültüre, din ve wellness turizmine bakıldığında; spiritüel aktivitelerden zevk aldıkları için wellness turisti (F) ile spiritüel turist (D) arasında bir uyum vardır. Wellness turisti stres atmak için masaj yaptırmakta ve bu da zihni ve vücudu zinde tutmaktadır. Buna benzer olarak yoga veya meditasyon gibi farklı atölye çalışmalarına katılan spiritüel turistler de hem zihinlerini hem de vücutlarını rahatlatabilmektedir. Onların bireysel amaçları, wellnessdan spiritüaliteye değişmektedir. Bedeni ve zihni sağlıklı bir şekilde sürdürmek için bağlılık bir başlangıç olarak görülmektedir.

Wellness turistinin temel amacı, beslenme, cilt bakımı, sağlık eğitimi, stres yönetiminden danışmanlığa kadar çeşitli alanlarda faaliyet gösteren çeşitli hizmetler vasıtasıyla sağlıklı bir bedene ve zihne sahip olmaktır. Spiritüel turistin temel amacı ise, yoga, meditasyon, Tai Chi gibi şifa / ruhsal terapiler yoluyla iç dünyasını keşfetmektir (Schaar, 2008). 11 Spiritüel turistler, wellness turistlerden biraz daha fazla arayış içerisinde olup içsel benliklerini bulmak için terapiye gitmekte ve rahatlamaktadırlar. Bu iki turist tipi, tatil hareketlerinde birbirleri yerine geçebilmekte veya birbirlerini değiştirebilmektedirler (F-D).

McKercher (2002) ise, turizm için daha çok kültürel amaçlı yaklaşarak bir turist tipolojisi oluşturmuştur. Bu tipolojisi spiritüel amaçları olan ve olmayan beş tip turiste dayanan Haq ve Jackson (2009)'un ele aldığı olası bir spiritüel turist tipolojisi aşağıdaki gibidir (Haq ve Jackson, 2009).

- *Amaçlı-derin deneyimli spiritüel turist:* Seyahatin başlıca nedeni spiritüel gelişim olmakla birlikte spiritüel seyahatte derin bir deneyim yaşayan turistlerdir.
- *Gezici-yüzeysel deneyimli spiritüel turist:* Spiritüel gelişim, seyahatin başlıca nedeni ancak spiritüel seyahatte yüzeysel bir deneyim yaşayan turistlerdir.
- *Sıradan yüzeysel deneyimli spiritüel turist:* Spiritüel gelişim, seyahat için sıradan bir motivasyon olup, yüzeysel bir spiritüel deneyim sahibi olan turistlerdir.
- *Kazara-yüzeysel deneyimli spiritüel turist:* Spiritüel gelişim turizm kararı için teşvik edici bir etki yaratmamaktadır. Ancak seyahati esnasında tesadüfen spiritüel deneyim kazanmıştır.
- *Rastlantısal-derin deneyimli spiritüel turist:* Spiritüel gelişim, bu turistin turizm kararı üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir. Ancak seyahati esnasında derin bir spiritüel deneyim yaşamaktadır.

Cohen (1996), sosyolojik olarak oluşturduğu beş farklı deneyimsel turist tipi de spiritüel turizmle ilişkilendirmektedir. Cohen'a göre turist gerçekleştirdiği seyahat süresince edindiği deneyimi bir yaşam tarzı olarak benimseyebilmektedir. Bu deneyimsel turist tipleri aşağıdaki gibidir (Haq ve Janckson, 2009).

- *Rekreasyonel (Eğlentisel) Mod:* Rekreasyonel bir deneyiminde seyahat daha çok eğlenme odaklıdır. Turist için ana motivasyon eğlenmektir.
- *Oyalayıcı (Dinlentisel) Mod:* Bu turizm deneyimi, kısmen de olsa rekreasyonel deneyime benzemektedir. Bir spiritüel deneyim yaşandığında ya da kutsal yerler gezildiğinde bu deneyimden haz almaktadır.
- *Deneyimsel Mod:* Bu tür turizm deneyiminde, yabancılaşmış bireyler yabancılaştıklarından haberdar olmakta ve rekreasyonel, oyalayıcı modlardan daha derin bir deneyime sahip olmak istemektedir. Ancak hâlâ böyle bir deneyimin yaşanmamasıyla birlikte zaman zaman deneyimlemeye isteklilik vardır.
- *Deneysel Mod:* Bu modda, turist deneysel bir "arayan" rolünde olup, çeşitli deneyim arayışı içindedir. Cohen, deneysel deneyim biçimindeki turistlerin, varoluş biçimine en kolay şekilde dönüştürülebilecek turistler olabileceğini ifade etmektedir.

•*Varoluşsal Mod:* Bu turist modu, kutsal veya "spiritüel" merkeze tamamen bağlı olarak nitelendirilmektedir. Varoluşçuluk (yani "*yaşamın temel amacıdır*") perspektifinden düzenli turizm deneyimlerine derinden inanma vardır.

3. DÜNYA'DA GÖRÜLEN SPİRİTÜEL TURİZM FAALİYETLERİ

Spiritüel turizm, batı dünyasında farklı dinlerin spiritüel olarak yönlendirilen uygulamaları olarak görülen bir olgudur. Meditasyonun yanı sıra geleneksel bir tıp olan *'Ayurveda'* gibi farklı spiritüel uygulamalara değer veren insanlar olduğu için, dünyanın her bir yanında çeşitli spiritüel merkezler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra farklı inançlardan ve değerlerden etkilenerek yeni deneyimler edinen turistler, bu inançlara ya da değerlere ev sahipliği yapan destinasyonlara spiritüel amaçlı katılmaktadır (Banerjee,2013).

Dünyanın dört bir yanında çeşitli inanç ve dinler bulunmaktadır. Bu dinler doğrultusunda ki özellikle dinlerin doğduğu topraklar kutsal mekânlara ev sahipliği yapmaktadır. Bu arasında Mekke, Kudüs, Nepal ve Hindistan en çok bilinen spiritüel yerlerdir. 8 Dini inanç çeşitliliği ve doğal zenginlikleri olan destinasyonların sayısı arttıkça bilinen spiritüel alanlar da artmaktadır. En çok bilinen spiritüel alanlardan bir diğeri de Vietnam'dır. Özellikle halk dinleri, ataların ibadetleri ve Budizm ile bağlantılı dini uygulamalar Vietnam'ın spiritüel açıdan bilinen bir destinasyon olmasına yardımcı olmuştur. Vietnam'ın merkezinde yer alan Da-Nang şehrinde son yıllarda spiritüel turizm girişimlerinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Turizmde bir destinasyon çekicilik faktörü olarak Da-Nang şehrinde spiritüalizmin konu olduğu örnekler aşağıda yer almaktadır (Hung, 2013).

1. Da-Nang'da bulunan Beş Hareket Dağları'nın sahip olduğu jeolojik özellikleri ve doğa manzarası burayı spiritüel kılmaktadır. Kara, deniz ve bulunduğu konum arasındaki eşsiz uyumu sayesinde, Budist keşişler 300 yıl önce "pagoda" adı verilen Uzakdoğu tapınaklarını inşa ederek, mağaraları dini uygulamalar için kullanılabilir hale getirmişlerdir.
2. Metal Dağı'nda Quan Tho Am (Mercy Goddess) isimli rahip adına yapılmış Budist Tapınağı'nda rahip anısına her yıl düzenlenen Ulusal Mercy Goddess Festivali'nin Da-Nang'a özgü bir spiritüel etkinliği olarak düzenlenmektedir.
3. Budist tapınağında, Temmuz ayında Ling Ung etkinliği adı altında bir diğer spiritüel faaliyet gerçekleşmektedir.
4. Da-Nang'ın spiritüel potansiyelinin fark edilmesiyle, 2011 yılında 'Beş Hareket Dağları Kültürel Spiritüel Park' başlıklı yeni bir proje başlatılmıştır.

Vietnam'ın yanı sıra, bilinen spiritüel yerlerden bir diğeri de Hindistan'a bağlı Uttarakhand Rishikesh şehridir. Rishikesh'deki meditasyon, yoga ve Ayurveda (geleneksel Hindu tıp sistemi) uygulamaları, dünyanın her bir tarafından turist çekmektedir. Bundan dolayı Hindistan, son yıllarda hızla sağlık turizmi destinasyonu olarak büyük gelişim göstermiştir. Hindistan, spiritüelliği, dini, yoga toleransı ve kutsallığıyla tanınan bir ülke olmasından dolayı, göğe götüren geçit anlamına gelen "*Yoga-Bhoomi*" adını almıştır (Banerjee, 2013). Rishikesh'in her bir yerinde spiritüel mekânların olması burayı seçkin bir spiritüalizm bölgesi haline getirmiştir. Bu da Rishikesh'in spiritüel turizm bölgesi haline gelme potansiyeline sahip olduğunu düşündürtmektedir. Rana (2015), Rishikesh'in spiritüel mekânlarının yerli turistler daha büyük bir değeri olduğunu vurgulamaktadır. Fakat son yıllarda spiritüelliğe karşı halkın tutumundaki genel değişiklikler, spiritüel gezginlerin sayısının artmasını sağlamıştır. Bölgede fuarlar, festivaller, el sanatları, ulaşım, konaklama tesisi gibi pek çok turizm ürünü mevcuttur. Ancak, Rishikesh'in spiritüel turizm pazarlaması ve lojistik yönleriyle ilgili herhangi bir araştırmanın ve çalışmanın olmaması Rishikesh'i olabileceğinden daha arka planda bırakmaktadır (Rana, 2015).

Rishikesh'deki spiritüel alanlar (Banerjee, 2013);

- Triveni Ghat
- Bharat Mandir
- Lakshman Jhula
- Nilkantha Mahadev
- Kaishanand Misyon Ashram

Rajasthan'daki spiritüel alanlar (Suri ve Rao, 2014);

- Dargah Şerif
- Shri Mahavirji Tapınağı
- Eklingji Tapınağı
- Jain Tapınağı
- Pushkar
- Ranakpur
- Mathdwara
- Govind Ji Tapınağı
- Karnimata Tapınağı
- Rashvanath Tapınağı

Hindistan, en çok tercih edilen spiritüel destinasyonlardan birisi olarak bilinmektedir. Özellikle Kuzey Hindistan'daki Haridwar ve Rishikesh gibi kutsal mekânlar, bu önemi korumaktadır. Hindistan pazarlama politikası olarak izlediği "İnanılmaz Hindistan" kampanyası gibi girişimleri sayesinde

uluslararası turistik destinasyonlardan birisi haline gelmiştir. Hindistan'ın Uttarakhand eyaleti, dinsel çeşitlilik ve tarihi mirası aracılığıyla spiritüel turizmi teşvik etmesinden dolayı bir diğer önemli spiritüel destinasyondur. Uttarakhand, turistleri tatmin etmek için doğa, spiritüalizm, macera, eğlence gibi farklı turizm ürün yelpazesini genişleterek destinasyon olarak gelişmeye çalışmaktadır (Phukan, 2014).

Hindistan söz edildiği üzere spiritüel turizm için önemli gelişme göstermektedir. "Peki, böyle gelişim göstermesini sağlayan Hindistan'a özgü spitirüel özellikler nelerdir?" sorusuna Banerjee (2013)'in çalışmasından yararlanılarak cevap olarak verilebilecek bazı uygulamalardan aşağıda bahsedilmiştir.

- *Ashramlar (inziva yeri/yoga evleri):* Genellikle doğayla iç içe yapılmışlardır. Doğal dünyaya derinleşmek için ziyaret edilmektedir. Ashram sakinleri genellikle yoga, müzik veya meditasyon gibi etkinliklere katılmaktadır.
- *Guru (Hintli bilge/Din adamı):* Gurunun rolü farklı dini uygulamalara göre değişmektedir. Ancak eşit derecede saygı görmektedir. Gurular, ashramlarda bulunurlar fakat belirli bir guruyu takip etmek için de bir ashramda ikamet etmeye gerek yoktur.
- *Yoga:* Davranış ve inançlara ilişkin yönergeler sunan bir yaşam biçimidir ve asanalar (pozlar) bu yönergelerin küçük bir yönüdür. Yoga, vedalar (eski Hindu kutsal yazıları) ve Hindu dini kaynaklı olmasına rağmen, birçok farklı dine ve inanca sahip kişiler tarafından yapılmaktadır.
- *Tapınakların ziyaret edilmesi*

Japonya'da görülen spiritüalizm hareketi ise, Hindistan'a benzer olarak 'Spiritüel Dünya' olarak bilinmektedir. Japonya, Çin ve Hindistan'dan daha fazla nüfusa sahip olmasına rağmen, Kuzey Amerika ve Avrupa bu spiritüalizm hareketini ve inanç sistemlerini takip etmektedir. Turistik terimler açısından, spiritüel dünyayı takip eden turistler de gerçekle ve spiritüel aydınlanma arayışı ile seyahat etme eğilimi göstermektedir. Japonya'daki Tenkawa Benzaitensha, spiritüel dünyanın ünlü bir hac yeri olmakla birlikte, Yamato dağlarında Orta Japonya'da bulunan eski bir türbedir. 1980'lerde önemli bir türbe haline geldiğinden beri, mistik güçlerle donatılmış Japon spiritüalizm hareketinin merkezi haline gelmiştir (Shimazono,1999). Japonya'nın bir diğer spiritüel destinasyonları da doğayla içice olan tapınaklarıdır. Bunlar Todai-ji, Golden Pavillion Zen, Kiyamizu, Kinkkuji, Ginkaku-ji,Nanzen-ji tapınakları gibi çok sayıda bulunan tapınaklardır. Japonya'da hem Budizm ve Şintoizm dinlerinden hem de Hristiyanlık dininden dolayı çok sayıda spiritüel mekânla karşılaşmak olağandır.

Spiritüalizm açısından İngiltere'ye bakıldığında güneybatısında *Stonehenge* ve *Avebury Circle* olarak iki kutsal alan yer almaktadır. Güneşe olan saygının bir parçası olarak rahipler ve diğer putperestler 19. yy sonlarında Stonehenge' deki gün doğumunda ibadet etmeye başlamışlardır. Rahipler, özellikle Stonehenge ve Avebury' i eski rahip geleneğinin merkezi olarak görmektedir. Birçok insan Britanya'nın her tarafına dağılmış olan esrarengiz kahramanların orijinal rahip tapınaklarına sahip olduğuna inanmaktadır (Almond, 2000; Bender, 1999; Darvil, 1997). Bu düşünce, spiritüel turistler tarafından bir görüş olmasına rağmen bu alanlar spiritüel miras olarak görülmekte ve insanların onlara özgürce erişebilmeleri beklenmektedir (Dallen ve Conover, 2006).

Bali'ye spiritüalizm açısından bakıldığında Balililer, doğdukları andan itibaren spiritüel gelişimin başladığına inanmaktadır. Spiritüalizm onlar için yaşamın bir parçasıdır. Onlara göre gerçek spiritüalizm, içsel benliği geliştirmeyle ilgilidir ve insanlara yardım etmek için kullanabilmektedir. Ancak para kazanmak için spiritüalizm kullanılamaz. Aynı zamanda sadece tatil süresince değil, ömür boyunca devam eden uygulamalar olarak görülmektedir. Bali, turizm endüstrisi için adanın spiritüalizm potansiyeline yönelik yeni turizm paketleri oluşturulmaya çalışmaktadır. Bu paketlerin içeriğinde, turistlerin Bali'ye geldiğinde spiritüel bilgiye sahip turist rehberleri tarafından karşılanması ve rehberlerin turistleri spiritüel enerjinin yüksek olduğu mekânlara götürmesi yer almaktadır. Bu paketlerde rehberler ve turistler ilkel konaklama yerlerinde yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek olanaklara sahiptir. Burada turistler içsel benliklerini bulmaya çalışmakta ve konuşmaya ihtiyaç duyarlarsa rehberlerle konuşabilmektedir. Bali'deki bir diğer spiritüel turizm faaliyeti adanın kuzey kesiminde yer alan Lovina' daki spiritüel ve öğrenim merkezi olan Pantai Mai' dir. Pantai Mai, coğrafi konumu açısından insanları rahatlatabilecek doğal güzelliklere sahiptir. Bu merkezde turistler, spiritüel rehberler aracılığıyla içsel benlikleri keşfetmek için fırsat bulabilmektedir. Bu spiritüel merkezde konuklara kahvaltı sunulmakta ve bunun yanı sıra içki sunumu da mümkün kılmaktadır. Ancak akşam yemeği verilmediği için konukların kasabaya dönmesi gerekmektedir. Bu merkez spiritüalizm açısından Balililer için büyük önem arz etmektedir (Schaar, 2008).

Dünyada bilinen diğer bir spiritüel destinasyon ise Nepal'dir. Nepal'i turistik bir merkez olarak tanıtan destinasyon web sayfasına girerken ekranda ilk olarak dini ve spiritüel özellikleri göze çarpmaktadır. Nepal dini açıdan hem Budistler hem de Hindular için önemli bir hac yeri olarak bilinmektedir. Bunun yanı

sıra sahip olduğu doğayla kendine has spiritüel bir enerjiye sahiptir. Everest, Pashupatinath Tapınağı, Swayambhunati, Annapurna ve Gokyo Vadisi Nepal'in başlıca spiritüel alanlarıdır. Nepal'deki spiritüel etkinlikler ise; yoga, meditasyon, ayurveda, astroloji ve imanla tedavi etkinlikleridir (www.welcomenepal.com). Sujan'ın çalışmasına göre; Nepal'e gelen turistlerin %50'si macera, %50'si spiritüel amaçlı seyahat etmektedir. Çünkü Nepal'i çevreleyen dağlar ve Nepal'deki Tanrıların varlığı Nepal'i önemli spiritüel ve dini bir destinasyon haline getirmiştir. Nepal bir Venedik ve Paris olmadığı gibi; insanlar Nepal'e tatil yapmak için değil, kendi benliklerini bulmak ve inzivaya çekilmek için gitmektedir. Spiritüel turizm açısından Nepal incelendiğinde, turist rehberler birçok Budist ve Hindu tapınağına sahip olan, UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınan Katmandu'nun kutsal alanlarını içeren hikâyeleri ve efsaneleri anlatmaktadır. Ayrıca Nepalli ailelerin, iyi şanslar dilemek için bu spiritüel alanları ziyaret eden turistlerin saçlarına çiçek serpmesi turistler için ilgili çekicidir (Børø, 2015).

Nepal'den sonra söz edilecek bir başka spiritüel destinasyon ise Peru'dur. Peru, özellikle spiritüel geçmişini öğrenme arayışında olan birçok meraklı turistin ilgisini çekmektedir. Bunun yanı sıra Peru, dünyanın en popüler spiritüel turizm destinasyonları arasında yer almaktadır. Peru halkı, yüzlerce yıldır kıyı bölgelerindeki *'curanderos'* veya geleneksel tıbbı uygulamalarla tedavi görmek için kıyı bölgelerine seyahat etmektedir (Joralemon ve Sharon, 1993). Bu seyahatlerle, kıyı bölgelerde spiritüel turizm pazarı büyümeye başlamıştır. Peru'daki spiritüel turistlerin en büyük yoğunlukta olduğu bölgeler ise Cusco, Iquitos ve Machu Picchu şehirlerdir. Perulu Andes ve Amazon bölgelerindeki spiritüel ya da mistik inanç sistemleri, yerli ve mestizo inanç sistemlerini, spiritüalizm hareketinin idealleri ile vücut, zihin ve ruhu bütünleştiren bütünsel bir yaşam biçimini birleştirerek inşa edilmiştir. Cusco bölgesinde hac veya turizm için kullanılan spiritüel uygulamalar, Cusco' nun kırsal, yerli, mestizo inançlarının karışık bir sistemi olan Andean mistisizminden etkilenmektedir. Turistlerin katıldığı birçok tören Anda manzarası, İnka kalıntıları veya yerel halkın rahatlama ve tedavi yöntemlerini içermektedir. Psişik arkeoloji, geçmiş yaşam gerilimleri, entheogen veya psychedelic uyuşturucu kullanımı ve çakralar gibi New Age temaları da spiritüel turizm söylemine girmiştir (Owen, 2006).

Spiritüel turistler ayrıca antik İnka kalıntılarını veya tapınaklarını kutsal mekânlar olarak görmektedir. İnananlar, bu yerlerin spiritüel enerjiye sahip olduklarını ve iyileştirme gücünün ve kalıntıların diğerlerinden daha fazla enerjiye sahip olduğunu belirtmektedir. Örneğin, Saqsayhuamán'daki ve Machu Picchu'daki Ay Tapınakları spiritüel turistler için iki popüler noktadır. Saqsayhuamán kalıntıları Cusco'nun hemen dışında yer almaktadır. Birçok turist grubu, geceleri burada törenler gerçekleştirmektedir. Dolunayda tapınak, hippi gezginleri, müzisyenler, San Pedro (Arjantin, Bolivya, Peru, Ekvator ve Şili'de yetişen, içilince rüyadaymış gibi güçlü vizyonlar görülmesini sağlayan kutsal bir kaktüs) alan insanlar ve meditasyon yapanlarla doludur. San Pedro veya Wachuma, Güney Amerika'da yetişen efsanevi bir kaktüstür. Uzun süre kaynatılıp suyu içilince önce biraz mide bulantısı ve yorgunluk ardından rüyadaymış hissiyatını takip eden güçlü bir vizyon gibi etkileri vardır ve saatlerce bu etkileri devam etmektedir. Bu bitki verdiği histen dolayı spiritüel bir bitki olarak bilinmektedir (Owen, 2006).

Pakistan'ın spiritüel turizm hareketi ise, hükümet tarafından çeşitli turizm pazarlarında büyüme ve gelişmeyi sağlayacak bir turizm sektörü olarak kabul edilmiştir. Örneğin; PTDC (Pakistan Turizm Geliştirme Şirketi), farklı dini haclarda meydana gelen artış dışında, yakın tarihlerde Sufilerin türbelerini ve kutsal mabetlerini ziyaret etmek için Pakistan'a gelen turistlerin sayısının, müzeleri, kraliyet saraylarını ve çeşitli sit alanlarını ziyaret eden turistlerden daha fazla olduğunu belirtmektedir. Curtiss (1996), Pakistan'a gelen turistleri; (1) macera ve dağ yürüyüşü amaçlı gelen turistler, (2) kültürel ve tarihi değerler için gelen turistler ve (3) spiritüel tatmin arayışında olan "arayıcılar" ve "hippiler" olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır. İkinci ve üçüncü kategorilerin bir birleşimi olarak, Budist anıtları, camileri, tapınakları, mezarları ve spiritüel gelişim için spiritüel kişileri ziyaret eden turistler spiritüel turist olarak tanımlanmaktadır (Haq ve Jackson, 2007).

Makedonya'nın spiritüel turizm potansiyeline bakıldığında bugüne kadar Makedonya'da *'yaşayan'* çok sayıda manastır bulunmaktadır. Bunların yaklaşık yüz kadarı, günümüzde manastır olarak kullanılmamakta ve anıt olarak hizmet etmektedir. Bu manastırları ziyaret etmek için gelenlere yönelik manastır turizmi kavramı ortaya atılmış ve doğallığa dönüş, kültürel ve spiritüel bir deneyim olarak adlandırılmıştır. Bu spiritüel odaklı manastır turizmi, doğal olarak belirli kurallara bağlıdır. Manastırlar, Makedon kimliği ve kültürü için özel bir önemi arz etmektedir. Bu manastırlar arasından Lesok Manastırı, ülkedeki manastır turizmi tanıtımına ilk başlayanlar arasında yer almaktadır. Turist sayısındaki artış ile birlikte manastırların konaklama kapasitesi de genişletilmiştir. Bu manastırlar, dağ zirvelerinde bulunduğu için dağ severler isterlerse yürüyüş yaparak da mükemmel bir sportif deneyim yaşayabilmektedir. Manastır

konaklamasının Makedon otantik deneyimi genellikle mütevazı fiyatlarla birleştirilmektedir. Çünkü buradaki amaç, kar elde etmek değil, insanlara spiritüel ve kültürel deneyim sağlamaktır (Karajkov, 2010).

İslami açıdan spiritüel turizm uygulamalarına bakıldığında hem hac hem de türbelerin, kabirlerin, manastırların, kutsal toprakların ve kutsal kişilerin ziyaret edilmesi olarak görülmektedir. İslami uygulamalarda spiritüel seyahatler hac/umre, rıhlâ ve ziyara olarak üç farklı şekilde gözlemlenmektedir (Timothy ve Iverson, 2006; Kessler, 1992). Hac ve umre, Müslümanların maddi ve fiziksel olarak Mekke'yi ziyaret etmeleri gereken Hac vazifeleri olarak kategorize edilmektedir. Müslümanlar Hac'ı; İslami bir spiritüel turizm deneyimi olarak belirtmektedir (Haq ve Jackson, 2009). Rıhlâ; Sufî mabetleri ya da spiritüel gelişim manastırları gibi çeşitli İslami destinasyonları ziyaret etmek için seyahat eden Müslüman bir gezginin yolculuğu olarak tanımlanmaktadır (Timothy ve Iverson, 2006; Haq ve Wong, 2013).

Türkiye'nin spiritüel turizmine bakıldığında ise, Türkiye'nin kozmopolit bir ülke olmasının sonucu çok sayıda dini ve kültürel değer görülmektedir. Hindistan'da ya da Nepal'de olduğu kadar olmasa da spiritüalizm Türkiye'de de kendini göstermektedir. Türkiye'nin hem somut olmayan kültürel miras listesinde hem de yaşayan insan hazineleri içinde spiritüalizmin gizli de olsa yer aldığı görülmektedir. Türkiye'ye gelen spiritüel turistlerin birçoğu McKercher' in tipolojisindeki gibi ya tesadüfi ya da şans eseri keşfeden spiritüel turistlerdir.

Türkiye'nin turizm olanaklarının farklı turizm çeşitlerine imkân sağlamasından dolayı, Türkiye'ye gelen bir turist birden fazla turizm türüne katılım gösterebilmektedir. Bu yüzden, spiritüel turizm de bunlardan bir tanesidir. Örneğin; spor ya da sağlık amaçlı gelen turistler kültürel bir deneyim sahibi de olabilmektedir.

Spiritüel turizm, Türkiye'de yaygın bir şekilde görülmese de spiritüel turizm olarak anılmadan da farklı uygulamalarla spiritüalizme uyum sağlamaktadır. Türkiye'deki spiritüel turizm hareketleri başta hem kültürel hem de dini değerlerin deneyimlenmesidir. Mevlevilik' in hala yaşatıldığı Şeb-i Arus törenleri, semazen gösterileri, tasavvuf bu değerlerden başlıcalarıdır. Bunun yanı sıra türbelerin, kabirlerin ve camilerin ziyaret edilmesi, Türkiye'deki bir diğer spiritüel deneyimlerdir.

Başka bir bakış açısıyla Türkiye, sahip olduğu doğal güzellikleriyle de spiritüel turizme olanak sağlamaktadır. Son zamanlarda artan kampçılık aktiviteleri aracılığıyla, bireyler doğada kendileriyle baş başa kalarak içsel bir yolculuğa çıkmakta ve zihinlerini yenileyebilmektedir. Belirli aralıklarla gerçekleştirilen bu kamp aktiviteleriyle, bireyler hem sıradan bir deneyim yaşamakta hem de ruhani ve fiziksel olarak zinde kalmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bazı spesifik gruplar Türkiye'nin çeşitli yerlerinde spiritüel kamp faaliyeti gerçekleştirmektedir.

Turizm endüstrisinin önemli bileşenlerinden biri olan konaklama işletmeleri de spiritüel olarak düzenlemeler yapmaktadır. Bu düzenlemeler felsefi bir bakış açısıyla planlanarak spiritüel bir nitelik kazanmaktadır. Konaklama işletmelerinin sessiz kırsal alanlarda kurulması ve spiritüel olarak dizayn edilmesi Türkiye'de spiritüalizmin var olduğunu göstermektedir. Bungalov tarzında dizayn edilen ve kırsal alanlarda kurulan bu konaklama tesislerinde, içsel benliğin keşfedilmesiyle başka bir dünyaya geçişi simgeleyen Şamanizm; sağlığı, mutluluğu ve uzun ömürlülüğü sağlayan Ayurveda; kalbe yolculuk yapan Tantra ve enerji bedeni aracılığı ile gizemli bir yolculuk sağlayan Çakra uygulamaları da bulunmaktadır.

Datça, Alaçatı, Fethiye, Antalya gibi kıyı kesimlerde manzaraya karşı yapılan meditasyon, yoga turlarının gün geçtikçe ağırlık kazanması spiritüel turizm katılımı da arttırmaktadır. Bu turların yanı sıra son yıllarda artan wellness uygulamaları da spiritüel katılımı etkin kılmaktadır. Wellness amaçlı gelen turistin asıl amacı sağlık olsa da Schaar (2008)' ın dediği gibi spiritüalizm de bunun bir parçasıdır. Wellness işletmelerindeki spiritüel uygulamalar reiki, şifalı su ve çamurlar gibi farklı uygulamaları içermektedir.

Türkiye'de dini ve kültürel açıdan spiritüel turizm, Hristiyan turistlerin Antakya, İzmir ve İstanbul şehirlerindeki dinen kutsal yerleri gezmesi bununla birlikte camileri de ziyaret etmesi onların spiritüel bir deneyim yaşadığını göstermektedir. Ramazan aylarında Müslümanlar için önde gelen kişilerin kabirlerinin ve özellikle selatin camilerinin ziyaret edilmesi, Müslümanların bütün geceyi camilerde dua ederek geçirmesi spiritüel faaliyetlerin bazıları olup, yabancı turistlerin de Ramazan etkinliklerine dâhil olması hem yerli hem de yabancı turistlerin spitirüel turizme katılımını göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırma sonucunda spiritüalizmin insanın doğuşundan bu yana var olan fakat fark edilmesi zor olan bir olgu olduğu görülmektedir. Amacı insanların kendi özünü bulmak olan spiritüel turizmde bu amaca hizmet eden farklı uygulamalar bulunmaktadır. Din, bunlardan en önemlisi olarak ele alınmaktadır. İnsanlar, kendilerini dine adayarak ya da dua ederek kendi benliklerini bulmaya

çalışmaktadır. Bunun yanı sıra spiritüel turizmde insanlar tek başlarına doğayla iç içe zaman geçirebilecekleri ve inzivaya çekilebilecekleri yerlerde içsel benlik arayışlardır.

Literatürde görüldüğü üzere, spiritüel turizm birçok koldan oluşmaktadır. Bunların önde gelenleri sağlık, kültür ve dindir. Çoğunlukla din-inanç odaklı karşımıza çıkan spiritüel turizm, modern dünyada sağlık ve kültür açısından da gelişim göstermektedir. Çeşitli kültürler, geleneksel tıp tedavilerini dünyaya tanıtarak spiritüel destinasyon olarak ülkelerini öne çıkarmaktadır. Spiritüel turizmin kültürel açıdan temel amacı ise, 'kendi özünü bulma' ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkeye göre insanlar, kendi kültürlerinin derinliklerine inerek atalarını anlamaya ve kendi özlerini bulmaya çalışmaktadır. Spiritüel turizm bakımından birçok insan farklı nedenlerle ve uygulamalarla kendi özlerini bulma arayışı içerisindedir.

Elde edilen veriler neticesinde spiritüel turist kişisel amacının yanı sıra, dünyada barışın sağlanması ve yeryüzünün korunması için insanlığın birleşmesini amaçladığı çıkarımı yapılmaktadır. Dolayısıyla ırk, milliyet, kültür, din vb. spiritüel turizm için önemli değildir. Dünya çakrasının ait olduğu her ülkenin halkı, onun koruyucu ve koruyucusu olarak hizmet etmelidir. Bu miras ve değerli alanlar dünyadaki tüm insanlara aittir. Bu tür turizmin gelişmesi, dünya çapında barışa ve geleceğe katkıda bulunacak ve çevreci yaklaşımı geliştirecektir.

Turizm, kültürel değerlere sahip ülkelerin refah düzeyini arttırmak için bir araç olarak görülebilmektedir. Bu yüzden turizm, bir araç olarak amacına ulaşmak için yönetilmeli ve uygun şekilde kullanılmalıdır. Sonuç olarak ortaya çıkabilecek olumsuz etkiler minimum olmalıdır. Spiritüel turizmin gerçekleştirilmesi için, turizm planlamasının temel amacı; turistlerin spiritüel tatili yaşamaları için gerekli unsurların bulunduğuna dair güvenin sağlanmasıdır. Spiritüel turizmden gelir sağlayan Hindistan, Nepal gibi birçok ülke bu güveni sağlayarak spiritüel turizmi ülkelerinin pazarı haline getirmiştir. Dini, kültürel değerlere ve sağlık olanaklarına sahip her ülke ya da bölge spiritüel turizm için potansiyel destinasyon konumundadır. İncelenen kaynaklardan (Owen, 2006; Dallen ve Conover, 2006; Haq ve Jackson, 2007;Phukan, 2014) kültürel ve inanç değerlerini etkin bir şekilde tanıtan ve turistlerde güven duygusu yaratan destinasyonların spiritüel olarak da değer gördüğü görülmektedir. Alternatif turizm türleri olan sağlık, din ve kültür turizmi ile yakından ilgilenen hatta kapsamı içine alan spiritüel turizm, kapsam olarak daha geniş çeşitlilik niteliği taşımaktadır. Bu özelliği ile tüm değerlerin tek çatı altında olmasını sağlamaktadır.

Araştırmada spiritüel turizmin bir turizm türü olduğu gibi bir turizm felsefesi de olabileceğine ulaşılmıştır. Temelinde bireysel amaçlardan ziyade toplumsal amaçların yer alması, bu turizm türünün felsefesini ortaya koymaktadır. Dünya genelinde insanın *"benlik arayışı"* prensibine dayanan spiritüel turizm, insanlığın özünde eşitliğe dayandığına çağrışım yapmaktadır. Elde edilen çıkarımlar doğrultusunda spiritüel turizmi geliştirmeye, tanıtmaya ve farkındalık yaratmaya ilişkin öneriler aşağıdaki gibidir.

Sektör ile ilgili öneriler:

- Destinasyon pazarlaması, turizmin gelişmesine olanak sağlayan en temel stratejilerden bir tanesidir. Tanıtımda büyük bir payı olan destinasyon pazarlaması için destinasyonların özelliklerine ağırlık verilmektedir. Bu yüzden, spiritüel turizmin geliştirilmesi için öncelikle spiritüel destinasyonların pazarlama ve tanıtım çalışmaları etkin bir şekilde yapılmalıdır. Spiritüel destinasyonlar destinasyon imajı, pazarlaması, sürdürülebilirliği ve markalaşma çalışmalarını yakından takip ederek planlamaları yapmalıdır.
- Son yıllarda literatürde Nepal ve Hindistan destinasyonlarına yönelik spiritüel turizm pazarlama stratejileri üzerine yapılan araştırmalar dikkat çekmektedir. Fakat bu iki ülke coğrafi olarak yakınlıklarına rağmen turizm açısından farklı destinasyon yönetimi uygulamaktadır. Türkiye de bu iki ülkeye benzer şekilde ekonomik altyapısını, jeolojik ve kültürel çeşitliliğini göz önünde bulundurarak pazarlama tekniğini geliştirebilir. Buna göre, stratejik spiritüel fırsat alanlarını genişleterek Ansoff' un pazar geliştirme, ürün geliştirme ve çeşitlendirme stratejilerini uygulayabilir.
- Özellikle yerli literatürde spiritüalizm, spiritüalite ve spiritüel turizm kavramlarının netleşmesine dayalı araştırmanın olmaması, spiritüel turizmin Türkiye genelinde duyulmamasını ve bilinmemesini olağan kılmaktadır. Turizmden çok spiritüalizmin anlam ve kapsamının kavranabilmesi için öncelikle içinde spiritüelliğin olduğu spesifik alanlarda (din bilimi, sosyoloji, dil bilimi, etnografya, sanat tarihi vb.) çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmaların yapılması, spiritüel turistlerin algılanması ve spiritüel turizmin bilimsel olarak incelenmesi için potansiyel oluşturmaktadır.
- Spiritüel destinasyonların değerleri ve kültürleri farklı olduğundan spiritüel açıdan bölgesel pazarlama ve planlama çalışmaları yapılmalıdır. Spiritüel turizmin kapsamına girebilecek etkinlikler

tanımlanmalı ve bu etkinliklere yıl bazında katılım gösteren turist sayısı belirlenmelidir. Aynı zamanda spiritüel turistlerin destinasyon üzerindeki olası ekonomik, kültürel ve toplumsal etkileri araştırılmalıdır.

- Spiritüel turizmi tanıtmak ve tutundurmak için gerekli olan pazarlama stratejilerinin formüle edilmesi ve bunun için gerekli araştırılmaların yapılması gerekmektedir. Pazarlama stratejileri, ulusal ve bölgeye dayalı olarak farklılaşabilmektedir. Bu yüzden her bölgeye özel spiritüel turizm pazarlama stratejisi geliştirilmedir.
- Destinasyonların rekabet edilebilirliği için hazırlanan Porter'ın elmas modeli gibi rekabet stratejilerinde spiritüel değerler kaynak olarak değerlendirilmeli ve turizm pazarına tanıtılmalıdır.
- Spiritüel değerlerin önemi tam olarak kavranamadığından yerel ve otantik olanı korumak için yerel halkın bilgilendirilmesi bu kaynakların sürdürülebilirliği için yapılması gereken temel uygulamalardan birisidir.

İlgili konuda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için:

- Spiritüel turizm konu itibari ile küresel bir nitelik taşımaktadır. İnsanların milliyeti, dini, dili, etnik kökeni vb. gibi farklılıkları olsa da her insan benlik arayışına sahiptir. Bu sebeple turizm aracılığıyla benlik arayışını bulmak isteyen turistlerin *"özünü bulma"* amaçlarına ulaşmasına yardımcı olan ortamların, aktivitelerin, olanakların sunulması için daha detaylı bölgesel araştırmaların yapılması, turizm işletmelerinin ve destinasyon pazarlama örgütlerinin planlamalarına yardımcı olacaktır.
- Spiritüel turizm, spiritüel turist, turizm ve spiritüalizm konuları üzerine yerli kaynakların kısıtlılığı kayda değer düzeydedir. Kısıtlılığın giderilmesi ve bilimsel açıdan öneminin araştırmacılar tarafından kavranması spiritüel turizmin gelecekte daha çok dikkat çekici hale geleceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Almond, P.C. (2000) Druids, Patriarchs and The Primordial Religion. *Journal of Contemporary Religion,* 15 (3), 379–394.

Banerjee, M. (2013). Spiritual Tourism: A tool for Socio-Cultural and Sustainable Development. *International Journal of Science and Research (IJSR),* 4 (10), 1244-1249.

Bender, B. (1999). *Stonehenge: Making Space*, Oxford: Berg.

Børø, N. (2015). *Encountering Spiritual Tourism in Kathmandu, A Qualitative Study of Eight Nepali Emerging Adults*. Master's Thesis in the Study of Religions, Faculty of Humanities, University of Bergen.

Bowler, B. (2013). *How Spiritual Tourism Might Change the World, Huffpost Lifestyle United Kingdom.* Erişim Linki: http://www.huffingtonpost.co.uk/ben-bowler/can-the-changing-face-of_b_ 4363378. html.

Cohen, E. (1996). *A Phenomenology of Tourist Experiences. In Y. Apostolopoulos.* S. Leivadi & A. Yiannakis (Ed.), The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations. London: Routledge.

Curtiss, R. H. (1996). *Pakistan: Pakistan's Ultimate Experience Brings 450,000 International Tourists Annually.* The Washington Report on Middle East Affairs, 15 (3), 83.

Dallen, J., T. ve Conover, P. J. (2006). *Nature Religion, Self-Spirituality and New Age Tourism.* Tourism, Religion and Spiritual Journeys, Routledge.

Darvil, T. (1997). Ever Increasing Circles: The Sacred Geographies of Stonehenge and Its Landscape. *Proceedings of The British Academy*, (92), 167–202.

Haq, F. ve Jackson, J. (2007). Applying Porter's Generic Strategies to the Marketing of Spiritual Tourism in Pakistan. Conference Paper. *Western Australia: Canning Bridge, Western Australia: Promoco Conventions Pty Ltd*. Erişim Linki: http://hdl.cqu.edu.au/10018/12789.

Haq, F. ve Jackson, J. (2009). Spiritual Journey to Hajj: Australian and Pakistan Experience and Expectations. *Journal of Management, Spirituality and Religion*, 6 (2), s. 141-156.

Haq, F. ve Wong, H.Y. (2013). Branding Islamıc Spiritual Tourism: An Exploratory Study in Australia and Pakistan. *EJBM-Special Issue: Islamic Management and Business*, 5 (11), s. 254-162. Erişim Linki: http://www.crimbbd.org.

Haq, F., Jackson, J. ve Wong, H. (2008). Marketing Spiritual Tourism: Qualitative Interviews With Private Tourism Operators In Pakistan. *Refereed Paper Presented at Australia and New Zealand Academy of Marketing Conference (ANZMAC)*, University of Western Sydney, Australia.

Hooper, J. (1994). *The Transcendental Tourist*, Mirabella 5(8): 71–73.

Hùng, T., (2013). *Nature As Impressıon For Dao: A Theory of Spiritual Tourism Development- In Da Nang - Viet Nam*. Minnesota Üniversitesi, Driven to Discover.

Joralemon, D. ve Douglas, S. (1993). *Sorcery and Shamanism: Curanderos and Clients in Northern Peru*. Salt Lake City: University of Utah Press.

Karajkov, R. (2010). *Macedonia: Spiritual tourism.* Osservatorio balcaniecausaso transeuropa. Erişim Linki: https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Macedonia/Macedonia-Spiritual-tourism-80446.

Kessler, C. S. (1992). Pilgrims' Progress: The Travelers of Islam: Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination, edited by DF Eickelman and J. Piscatori. University of California Press. *Annals of Tourism Research*, *19*(1), 147-153.

McKercher, B. (2002). Towards a Classification of Cultural Tourists. *The International Journal of Tourism Research*, 4 (1), 29.

Nepal Resmi Web sitesi (2018). Erişim Linki: www.welcomenepal.com, Erişim tarihi: 05.01.2018.

Owen, B. J. (2006). *Marketing Mysticism and the Purchase of Pilgrimage: The Rise Of Spiritual Tourism in Cusco And Iquitos, Peru*. A Thesis Submitted To The Faculty of The Department of Latın Amerıcan Studies, The University of Arizona. Erişim Linki: http://hdl.handle.net/10150/193281.

Phukan, H. (2014). A Study on Tourism Logistics in the Spiritual Sites of Haridwar and Rishikesh in Uttarakhand. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering,* 4 (9), 165-171. Erişim Linki: www.ijetae.com.
Phukan, H., Rahman, Z. ve Devdutt, P. (2012). Emergence of Spiritual Tourism in India. *International Journal of Marketing and Technology*, 2 (4), 300-317. Erişim Linki: http://www.ijmra.us.
Rana, V. (2015). Motives and Experiences of Foreign (Yoga & Spiritual) Tourist Visiting Rishikesh. *International Journal for Research in Education* (IJRE). 4 (1).
Rinschede, G. (1992). Forms of Religious Tourism. *Annals of Tourism Research*, 19 (1), 51-67.
Schaar, A. (2008). *An Analysis For The Potential of Spiritual Tourism At Bali, Journey of The Self: The Rise of Spiritual Tourism*. Bachelor Thesis, NHTV University of Applied Sciences.
Shimazono, S. (1999). New Age Movement or New Spirituality Movements And Culture?, *Social Compass,* 46 (2), 121–133.
Suri, R. ve Rao, J. (2014). Impact of Spiritual Marketing on Different Segments of Tourists and Their Evaluation of the Site. *Journal of Business & Economic Polic,* 1(1).
Timothy, D.J. ve Iverson, T. (2006). *Tourism and Islam: considerations of culture and duty. Tourism, Religion and Spiritual Journeys*, in D. J. Timothy and D. H. Olsen, Routledge, New York, 186-205.
Vargheese, A. J.S. ve Varghees, P.S. (2012). Dimensions of Spiritual Tourism in Tuiticorin District of Tamil Nadu in India – A Critical Analysis. *Business Intelligence Journal,* 245-251.